

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

ΑΝΤΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΝ Κ. Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΝ

ΥΠΟ

Γ. ΚΑΡΑΤΖΑ

ΑΘΗΝΗΣ

Γραφείον τῆς Ἑστίας, ὁδὸς Σταδίου, 6.

1879

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

Ἡ ἐπομένη διατριβὴ τοῦ σεβαστοῦ στρατηγοῦ πρὸ ἡμερῶν ἀπεστάλη ἡμῖν, δημοσιεύεται δὲ μόλις σήμερον ἕνεκα πολλῶν ἐργασιῶν τοῦ τυπογραφείου, ἐν ᾧ τυποῦται ἡ Ἑστία.

Σ. τ. Ἑστίας.

Ἀνταπάντησις πρὸς τὸν

ΚΛΗΡΗΓΗΤΗΝ Κ. Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΝ

Φίλε κ. Διευθυντὰ τῆς «Ἑστίας»

Ἦλπιζον ὅτι δὲν θὰ ἐλάβανον καὶ αὐθις ἀφορμὴν νὰ γράψω ἀνασκευάζων τὴν κατὰ τοῦ τακτικοῦ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως στρατοῦ γνώμην τοῦ καθηγητοῦ κυρίου Κ. Παπαρρηγοπούλου. ἤθελον δὲ σιωπήσει ἀκούμενος εἰς ὅσα προέγραψα, ἵνα μὴ φανῶ περιαιυτολόγος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ τότε τακτικὸς στρατὸς περιελάμβανεν ἱκανὸν ἀριθμὸν φιλελλήνων, ὡς ἀξιωματικῶν καὶ διοικητῶν λόχων καὶ ταγμάτων, μοι ἐπιβάλλεται τὸ καθήκον νὰ μὴ παύσω ἀντικρούων τὰς ἐναντίον τοῦ στρατοῦ ἐκείνου προσβολὰς καὶ μομφὰς ἐπιτεινομένας μάλιστα διὰ τῆς ἀπαντήσεως. Διὸ, πέπεισμαι, ὅτι ὁ Κύριος Διευθυντὴς τῆς Ἑστίας θὰ ἀποδεχθῇ καὶ τὴν παροῦσαν διατριβήν.

Αὐτόπτης ὢν τῶν γεγονότων, ἐνόμισα, ὅτι ἐξιστορῶν ἐν περιλήψει τὰ ἔργα τοῦ τακτικοῦ ἐκείνου στρατοῦ, παρεῖχον ἀφορμὴν εἰς τὸν Καθηγητὴν τῆς ἱστορίας, ὅπως εὐγενῶς καὶ εἰλικρινῶς ὁμολογήσῃ τὴν ἐξ ἐσφαλμένων πληροφοριῶν πλάνην αὐτοῦ. Οὕτως ἔπραξαν πολλοὶ τῶν μεγάλων ἱστορικῶν ἄνδρες· καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐδικαίωσαν ἢ ἀπελάμβανον κοινὴν ὑπόληψιν· διότι τοιαύτη εἰλικρινὴς ὁμολογία ἀνυψώνει ἔτι μᾶλλον τὸν φιλαλήθη χαρακτῆρα τοῦ συγγραφέως. Ἀλλ' ἄλλως ἔδοξε τῷ κυρίῳ Κ. Παπαρρηγοπούλῳ ἀπαντήσαντι, ὅτι ἐγὼ συγχέω δύο πράγματα, τὰ ὅποια κάλλιστα δύνανται νὰ διακριθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων. Νομίζω, δηλαδὴ, ὅτι δὲν εἴμφορεῖ νὰ ὁμιλήσῃ τις περὶ τῆς κακῆς καταστάσεως τοῦ δεινὸς ἢ δεινὸς στρατοῦ, χωρὶς ἐν τῷ ἅμα νὰ προσβάλῃ τὴν προσωπικὴν ἀξίαν τῶν συγκροτούντων αὐτὸν ἀνδρῶν. Ἀρα, κατὰ τὸν Καθηγητὴν, παραλόγως θὰ ἐνόμιζεν ἑαυτὸν προσβληθέντα ὁ ἱατρός, ὁ παιδαγωγός, ὁ ἱστοριογράφος, ἐὰν κατεκρίνετο τοῦ μὲν πρώτου ἡ θεραπευτικὴ μέθοδος, ὡς πρόξενος θανάτου εἰς τοὺς ἀσθενεῖς αὐτοῦ, τοῦ δὲ δευτέρου ἡ παιδαγωγία, ὡς διαφθερούσα τὴν νεολαίαν, καὶ τοῦ τρίτου ἡ συγγραφή, ὡς περιέχουσα ἀφηγήσεις μὴ ἀκριβεῖς καὶ γνώμας ἀντικειμένας εἰς τε τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἐμβριθὴ ἐπὶ τῶν πραγμάτων κρίσιν. Τὸ σόφισμα τοῦτο ἀντιβαίνει εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ εἰς τὴν φύσιν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων,

ἅτινα δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν αὐτόγωνα, ἡτοι ἄνευ τῆς συνεργείας τῶν ἀνθρώπων. Κατὰ συνέπειαν, κατηγορῶν τις τῶν πραγμάτων, φυσικῶ τῷ λόγῳ κατηγορεῖ ἐμμέσως καὶ τῶν προσώπων. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲ ζητήματος τὸ σόφισμα τοῦτο εἶναι μᾶλλον ἀδέξιον. Διότι ὁ στρατὸς εἶναι τὸ σύνολον ἡνωμένων προσώπων πρὸς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ τέλος· κατηγορουμένου ἄρα τούτου, ἡ ἐπαινουμένου, κατηγοροῦνται, ἡ ἐπαινοῦνται ἀμέσως, καὶ οὐχὶ ἐμμέσως, ἅπαντες οἱ συγκροτήσαντες τὸν στρατὸν ἄνδρες, μὴ ἐξαιρουμένων οὐδὲ τῶν διακρινομένων ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Παπαρρηγοπούλου. Διότι δὲν ἡγωνίσθησαν οὗτοι, ἵνα μνημονευθῶσιν ὡς ἄνδρες ἀγαθοὶ, ἀλλ' ὡς συντελέσαντες κατὰ τι εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, οὐχὶ δὲ ὡς βλάψαντες αὐτὸν, γινόμενοι οὕτως ἀξιοὶ ἀρῶν, ἀντὶ μικρᾶς εὐγνωμοσύνης.

Κατόπιν ὁ κ. Καθηγητὴς θριαμβευτικῶς πως προστίθησιν, ὅτι τὸ τακτικὸν τῆς ἐπαναστάσεως οὐδὲν εἶχε τῶν ὀργανικῶν καὶ διοικητικῶν προσόντων, δι' ὧν καταρτίζεται ἀξία λόγου στρατιωτικὴ δύναμις· ὅτι μαρτυρεῖ ταῦτα ὁ Φαβιέρος, τοῦ ὁποίου τὸ κύρος δὲν θέλω βεβαίως ἀρνηθῇ ἐγώ· ὅτι τέλος πάντων ἀρκεῖται νὰ φέρῃ ἐκ τῶν πολλῶν περὶ τούτου παραστάσεων τὴν ἐξῆς χαρακτηριστικωτάτην. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν, λέγει ὁ Καθηγητὴς, τῆς ἐκστρατείας τῆς Καρύστου, ὁ Φαβιέρος, προσελθὼν εἰς τὸ Ἐκτελεστικὸν ἐδῆλωσεν, ὅτι ἀθεράπευτα εἶναι τὰ ἐλαττώματα τοῦ στρατοῦ τούτου καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα παραιτεῖται τῆς ἀρχηγίας· τὸ δὲ Ἐκτελεστικὸν, λαβὼν μετὰ τινος ἡμέρας γράμμα τοῦ κόμητος Πόρρου, ἐπιφορτισμένον προσωρινῶς τὴν οἰκονομίαν τοῦ Τακτικοῦ ἐν Ἀθήναις, ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ἐκλαμπρότατον Πρόεδρον τῆς Ἑθνικῆς Συνελεύσεως, ὅτι τὰ στρατεύματα εἶναι χωρὶς ἀρχηγόν, χωρὶς χρήματα καὶ πλησιάζουν εἰς ἀναρχίαν στρατιωτικὴν. Οὕτε τὸ κύρος βεβαίως τῶν λόγων τοῦ Φαβιέρου ἀρνοῦμαι οὔτε ὅσα ὁ Κόμης Πόρρος ἔγραψεν, ὡς ἀνωτέρω, πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς ἐθνικῆς Συνελεύσεως· προστίθιμι μάλιστα καὶ τὴν προσωπικὴν μου διαβεβαίωσιν περὶ τῆς κακῆς καταστάσεως, εἰς ἣν περιήλθε τότε τὸ τακτικὸν σώμα. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὁ Καθηγητὴς καὶ ἐνταῦθα ἐπλανήθη, δυσμενῶς κρίνων τὰ τοῦ τακτικοῦ σώματος. Διότι παραδόξως ὑπέλαβε τὰς λέξεις ἀθεράπευτα ἐλαττώματα ὡς κακὰς ιδιότητας τῶν ἀνδρῶν τοῦ στρατοῦ, ὧν ἡ θεραπεία ἦτο ἀδύνατος. Ἀλλ' ἐὰν τοιαύτη ἦτο ἡ ἐννοια τῶν δύο τού-

των λέξεων, δὲν κατέθετεν ὁ Φαβιέρος τὴν παραίτησίν του εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦ νὰ ἐπιφέρει αὕτη τὴν Θεραπείαν, ἣν καὶ ὑπεσχέθη.

Ὁ τακτικὸς ἐκεῖνος στρατὸς μόλις εἶχεν δὲ μὲν ὡς ὡδήγησεν αὐτὸν ὁ Φαβιέρος ἐξ Ἀθηνῶν κατὰ τῆς Εὐβοίας. Ἀποτυχὼν δὲ καὶ ἐπανακάμψας εὐρέθη ἐν τῇ αὐτῇ ἀπορίᾳ πρὸς διατροφήν τοῦ στρατοῦ του, ὡς πρὸ τῆς ἐκστρατείας· ἔνεκα τούτου ἐσπευσε πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, προτείνων τὴν παραίτησίν του, ἥ τὰ χρειώδη πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ, ἐξουσίαν δὲ διοικητικὴν ἀνωτέραν ἐκείνης ἣν εἶχεν, ἰκανὴν τοῦτέστι πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς πειθαρχίας, κλονισθείσης ἐκ τῶν παθημάτων τῆς ἀποτυχούσης ἐκστρατείας, πολεμουμένης δὲ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων τοῦ τακτικοῦ στοιχείου, ὡφελουμένων ἐκ τῆς κακῆς καταστάσεως εἰς ἣν περιέστη ὁ στρατὸς ἐκεῖνος ἔνεκα τῶν ποικίλων στερησέων. Τῆς Θεραπείας τῶν δεινῶν τούτων τὴν ὑπόσχεσιν λαβὼν ὁ Φαβιέρος ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἐπανεφέρει πλὴρὴ τὴν τάξιν εἰς τὸν στρατὸν, τιμωρήσας αὐστηρῶς τοὺς εἰς ἄτοπα ἐκτραπέντας ἄνδρας, εἰ καὶ ταῦτα ἦσαν ἀποτελέσματα δεινῶν στερησέων καὶ ῥαδιουργιῶν. Οὕτω βεβαίως καὶ ὁ κύριος Παπαβρῆγοπούλος θὰ ἡρμήνευε τὴν φράσιν τοῦ Φαβιέρου τοῦτέστιν ὅτι τὰ ἐλαττώματα τοῦ στρατοῦ τοῦ ἦσαν ἀθεράπευτα, καὶ τὴν ἀναφορὰν τοῦ κόντε Πόρρου καὶ τὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἀξιωματικοῦ, ἐὰν δὲν ἦτο προκατελημμένος ὑπὸ δυσμενῶν κατὰ τοῦ τακτικοῦ παραστάσεων. Ἀλλ' ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἰδέας, ὅτι τὸ τακτικὸν ἐζημίωσε τὸν ἀγῶνα, πάντα τὰ εἰς τοῦτο ἀναγόμενα παρερμήνευσεν ἀδικῶν ἑαυτόν. Ἐπὶ τῆς ἡμαρτημένης δὲ ταύτης ἐρμηνείας στηριχθεὶς ἐρωτᾷ, βέβαιος, ὅτι οὐδεμίαν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀντίρρησης. «Τί παράδοξον ἔπειτα ἀπὸ ὅλα ταῦτα, ὅτι οὐδὲν τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ στρατοῦ ἐκεῖνου εὐδοκίμησεν;» Ἄρα κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ καθηγητοῦ, ἐπειδὴ ὁ στρατὸς οὗτος πρὸ δὲ μὲν μόλις συγκεῖμενος ἠϋζήθη ἐντὸς τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος εἰς 3 χιλιάδας καὶ πεντακοσίους) παρεξερτάπη εἰς ἀντιπειθαρχικὰς πράξεις, οὐχὶ βεβαίως ὅλος, ἀλλὰ μέρος αὐτοῦ, ἔπεται ὅτι κατέστη ἀνίκανος εἰς τὸ μέλλον πρὸς πᾶν πολεμικὸν ἔργον, καὶ ἐπομένως ἄχρηστος! Ἐν ᾧ τούναντίον ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα πράξεων του πολεμικῶν καὶ τῆς διαγωγῆς του ὑπὲρ τῆς τάξεως τῆς ἐσωτερικῆς, ἀπέδειξεν ἀναμφισβήτητως τὴν χρησιμότητά του, καὶ πόσον πλεόντερον θὰ ἠδύνατο νὰ ὠφελήσῃ τὸν ἀγῶνα, ἐὰν τὸ συμφέρον, ἡ ἀντιζηλεία, ἡ ἀποστροφή πρὸς τὴν τάξιν καὶ ἡ μωρία τοῦ πλῆθους δὲν ἀντέπραπτον κατὰ τῆς αὐξήσεώς του. Ἰνα δὲ μὴ ἀφήσῃ οὔτε κλαδὶ χλωρὸν, κατὰ τὴν παροιμίαν,

εἰς τὰ τέκνα τῶν ἀγωνιστῶν τακτικῶν, πρὸς παραμυθίαν, ὅτι καὶ οἱ γονεῖς τῶν ἔπραξαν λόγου τι ἄξιον· λέγει, «Ἡ εἰσοδος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ὑπῆρξεν ἔργον ἀξίεπαινον, ἀλλ' ὅχι καὶ ἐξ ἐκείνων, ἅτινα μόνον τὸ τακτικὸν ἐδύνατο νὰ διαπράξῃ, ἀφ' οὗ πρὸ ὀλίγου εἶχεν εἰσέλθει τότε ὁ Κριζιώτης μετὰ τῶν ἀτάκτων.» Ἐὰν ὁ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τοιαύτην γνώμην ἐξέφραζε πρὸ τῆς ἀφηγήσεώς μου ἐν τῷ 159 φύλλῳ τῆς Ἑστίας περὶ τῆς καταστάσεως τῆς τάφρου κατὰ τὰς διαστάσεις αὐτῆς καὶ τὴν ὀχύρωσιν μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ Κριζιώτου, καὶ ὅτι οἱ μὲν ὑπ' αὐτὸν εἰσελθόντες εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἄτακτοι ἔφερον τὰς κάππας τῶν μόνων, οἱ δὲ τακτικοὶ πρὸς ταύτας καὶ σάκκον πλὴρην πυρίτιδος καὶ τὰ ὅπλα κενά, ὅποῖον δὲ ἔνεκα τούτου διέτρεχον οὗτοι κίνδυνον, δὲν θὰ ἐξενιζόμην διὰ τὴν γνώμην ταύτην τοῦ κ. Παπαβρῆγοπούλου, διότι εὐχερὲς εἶναι ν' ἀπατάται ὡς πρὸς τὴν ἐκτίμησιν στρατιωτικῶν καὶ μάλιστα πολεμικῶν ἔργων, ὅ οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἔχων εἰδικὴν τῆς πολεμικῆς τέχνης· ἀλλ' ἡ ἐπιμονή του εἰς τὴν πεπλανημένην ταύτην γνώμην ἐπιβεβαιῶν τὴν κακῶς ἐννοουμένην φιλοτιμίαν αὐτοῦ, μὴ στέργοντος νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι πλανηθεὶς ἔγραψε κατὰ τοῦ τότε τακτικοῦ σώματος.

Μετὰ τὸ μυκτῆρισμα τῆς εἰς Ἀκρόπολιν εἰσόδου τοῦ τακτικοῦ ὁ κ. Παπαβρῆγοπούλος φιλοτιμούμενος ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀχρηστίαν τούτου προστίθῃσιν. «Ὅπου δὲ ἄλλοι ἐνήργησε τὸ τακτικὸν ἀνωφελῶς ἐθυσιάσθη· ἐθυσιάσθη ἐνώπιον τῶν τειχῶν τοῦ Ναυπλίου, ὅπου ἔπεσαν ὁ γενναῖος Βυρεμβέργιος, ἀρχηγὸς τῶν φιλελλήνων Αἰνσιγγ· ἐθυσιάσθη εἰς Πέτα, ὅπου ἔπεσον ἡρωϊκῶς τῇ ἀληθείᾳ ἀντιπαραταχθέντες οἱ φιλέλληνες Ταρέλλας, Μιρζεύσκης, Δάννιαις, Τάτχμανν, Μινιάκ, ἵνα ὀνομάσω τοὺς ἐπιφανεστέρους, διότι ἐξ ὅλων, 200 περίπου, μόλις 25 διέλασαν λοχιομαχοῦντες μέχρι Λαγκάδας μετὰ τοῦ βαρέως τετραυματισμένου Νόρμανν. Ἐθυσιάσθη εἰς Φάληρον, ὅπου ἔπεσαν ὁ ταγματάρχης αὐτοῦ Ἰγγλέσης· ἀπέτυχεν εἰς Κάρυστον, ἀπέτυχεν εἰς Χίον.»

Σῶμα στρατιωτικὸν ἀποτελοῦν μέρος στρατοῦ τινος δὲν θυσιάζεται ἀνωφελῶς, διότι ἐγκατερεῖσιν ὑπεχώρησε τελευταῖον, προστατεύσαν μάλιστα οὕτω τὴν ὑποχώρησιν τῶν ἐτέρων στρατιωτικῶν σωμάτων, ὡς συνέβη εἰς τὸ τακτικὸν ἐν τῇ συμπράξει του μετὰ τοῦ ἀτάκτου, ἐνώπιον τῶν τειχῶν τοῦ Ναυπλίου καὶ ἐν Πέτα, ἐνθα ὁ ὀπλαρχηγὸς σώματος ἀτάκτου Γκόγκος κατέλιπε θέσιν ἐπίκαιρον καὶ ἠνάγκασε τὰ λοιπὰ ἄτακτα σώματα νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἐλθέσαντα τὸ τακτικὸν σῶμα μόνον κατὰ τῶν προσβολῶν τοῦ πολέμου. Θὰ ἐλογίζετο εὐλόγως ἄχρηστον καὶ μάλιστα πρόσκομμα εἰς τὸν ἀγῶνα, ἐὰν ὑπεχώρει πρῶτον, δίδον οὕτω τὸ πα-

ράδειγμα τῆς ὑποχωρήσεως καὶ γενόμενον παραίτιον τῆς ἥττης. Ἀλλὰ συνέβη τὸ ἐναντίον, ὁσάκις μετέσχε τῆς μάχης μετὰ τοῦ ἀτάκτου, διότι ὑπεχώρησε πάντοτε τελευταῖον, δι' ὃ καὶ ἐθυσιάσθη κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ ἰδίου καθηγητοῦ καὶ ἐν Ναυπλίῳ καὶ ἐν Πέτα καὶ ἐν Φαλήρῳ, προσθετέον δὲ ὅτι θὰ ἐθυσιάζετο καὶ ἐν Χαϊδαρίῳ, ἐὰν δὲν ἐβόηθαι τὴν ὑποχώρησιν του τὸ σκότος τῆς νυκτός· ἀλλὰ καὶ κατὰ αὐτὴν τὴν ὑποχώρησιν δὲν ἐφρονέυθησαν ὀλίγοι ὡς καὶ ὁ ἀξιόλογος ὑπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Ἰβὸς μετὰ τῶν φυλαττόντων δύο πυροβόλα πεδινὰ πυροβολητῶν. Αἶμα οὕτω χυθὲν καὶ μετὰ τοσαύτης γενναιότητος ἐν πολέμῳ ὅχι μόνον ἐζημίωσε τὸν πολέμιον σπουδαίως ὑπὸ ὕλικήν καὶ ἥθικὴν ἐποψίν, ἀλλὰ καὶ τὰ μάλιστα συνέτεινεν εἰς τὸν ἀγῶνα ἐπισύραν τὴν ὑπὲρ τούτου συμπάθειαν τῆς Εὐρώπης, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα τέκνα αὐτῆς προσέφερον εἰς τὸν ἀγῶνα τὸ αἷμά των, ὅπερ δὲν θὰ ἐγίνετο ἄνευ τῆς ὑπάρξεως τοῦ τακτικοῦ σώματος, διότι ἐν τῷ ἀτάκτῳ στρατῷ βεβαίως δὲν θὰ κατετάσσοντο.

Ὁ κύριος καθηγητὴς ἀπαξιῶσας νὰ δώσῃ προσοχὴν εἰς τὴν ἐν τῷ 159 φύλλῳ τῆς Ἑστίας ἀφήγησιν περὶ πολιορκίας τοῦ φρουρίου τῆς Χίου κατὰ τῆς γνώμης του ὅτι τὸ τακτικὸν τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο ἀνάξιον σπουδαίου πολεμικοῦ ἔργου, μνημονεύει καὶ τὴν τῆς Χίου ἀποτυχίαν, ὥσανεὶ αἱ ἀποτυχίαι ἀποδεικνύουσι πάντοτε τὴν ἀνικανότητα στρατοῦ τινος. Ἐνῷ ἡ πολιορκία ἐκείνη διεξήχθη καθ' ὅλους τοὺς κανόνας τῆς τέχνης, σχετικῶς πρὸς τοὺς πόρους, οὓς ἐδύνατο νὰ χορηγήσῃ ἡ τῶν Χίων ἐπιτροπή. Ἔργα τοῦ μηχανικοῦ ἐγένοντο τοιαῦτα, ὥστε οἱ στρατιῶται κατέλαβον τὸν ἀντίκορνον. Ἐνεκα δὲ τούτου οἱ πολιορκούμενοι δὲν ἐδύνατο νὰ κάμωσι χρῆσιν τῶν πυροβόλων τὴν ἡμέραν, ἦσαν δὲ ἔτοιμοι μετὰ ἐξάμηνον πολιορκίαν νὰ παραδώσωσι τὸ φρούριον, ἐὰν αἶφνης δὲν ἐλύετο ὁ ἀπὸ θαλάσσης ἀποκλεισμός, ἀναγκασθέντων τῶν ἐλληνικῶν πολεμικῶν πλοίων ν' ἀπομακρυνθῶσιν. Ὁ καθηγητὴς ὁμῶς ἠθέλησε νὰ ἐμμένῃ εἰς τὴν ἄπαξ ἐκφρασθεῖσαν γνώμην του. Ἀλλὰ δεδόσθω ὅτι τὸ τακτικὸν πανταχοῦ ἀπέτυχε, τὸ ἀξίωμα τοῦ καθηγητοῦ, ὅτι «ἐν πολέμῳ, ἰδίως πᾶν τὸ ἀδιακόπως ἀποτυγχάνον δὲν ἡμπορεῖ νὰ λογισθῇ ὡς χορήσιμον», ἐὰν ἀληθεύῃ ἀπολύτως ἐν ἄλλαις περιστάσεσιν, ἐν πολέμῳ ἰδίως δὲν ἔχει τὴν ἐφαρμογὴν του πάντοτε, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι, δι' οὓς εἶπον ἀνωτέρω λόγους, ἀλλὰ καὶ βλάβη μόνον εἶναι τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐφαρμοζόμενον κατὰ στρατιωτικὸν σώματος, ὅπερ ἐθυσιάσθη μαχόμενον ὑπὲρ ἱεροῦ ἀγῶνος. Εἰς τὴν ἐν Χαϊρωνίᾳ μάχην ἔπεσαν οἱ τοῦ Ἱεροῦ Λόχου ἄνδρες, ὁ δὲ Φίλιππος ἰδὼν αὐτοὺς ἅπαντας τετρωμένους

κατὰ μέτωπον ἐξεφώνησεν, «Ἀπόλοινοιτο οἱ κακὰ περὶ τούτων εἰπόντες», οὐδεὶς δὲ εἶπεν ὅτι ἀνωφελῶς ἐχύθη τὸ αἷμά των· διότι ἀπώλλετο ἡ μάχη ἐκείνη, διότι ἐνεκαρτέρησαν πλέον τῶν ἄλλων Ἑλλήνων· οὕτως ἐφρόνουν οἱ ἄτακτοι, ἐμυκτηρίζον δὲ τοὺς ἔνεκα τούτου θυσιαζομένους ὡς ἀνωφελῶς χύνοντας τὸ αἷμά των. Κατὰ τὸν ἐσχάτως συμβάντα Γαλλογερμανικὸν πόλεμον, ὁ γαλλικὸς στρατὸς, καίπερ μεγάλην ἔχων τὴν φήμην, ἔπαθεν ἀλλεπαλλήλως πολλὰς καὶ μεγάλας ἀποτυχίας, ἀλλ' οὐδεὶς προέφερον, ὅτι ἀνωφελῶς ἐθυσιάσθη, ὅτι εἰς οὐδὲν ἐχρησίμωσεν.

Ὁ κύριος καθηγητὴς ἀνεξάντλητος εἰς ἐπιχειρήματα πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι ὁ τακτικὸς στρατὸς ἦτο ἄχρηστος, ὡς θερμότατος συνήγορος τοῦ ἀτάκτου, προστίθῃσι καὶ τὸ ἐξῆς· «Ἐπειτα διατὶ τὸ τακτικὸν τῆς Ἐπαναστάσεως οὐδέποτε ἀντετάχθη κατὰ τοῦ Ἰβραήμη, ἐν ᾧ αὐτὸς ἦτο ὁ κύριος προορισμός του καὶ ὅχι τὸ πρὸς ἀτάκτους πολεμῖν; Διότι, ἵνα τὰ λοιπὰ παραλείπωμεν, (ταῦτα δὲ βεβαίως εἶναι τὰ κατὰ τὸν καθηγητὴν ἀθεράπευτα ἐλαττώματά του, καὶ τὸ ὅτι οὐδὲν εἶχε τῶν ὁργανικῶν καὶ διοικητικῶν προσόντων, ἐνὶ λόγῳ ἦτο ἥθικῶς ἐν κακῇ καταστάσει), δὲν εἶχεν ἱππικὸν, δὲν εἶχε μηχανικὸν, δὲν εἶχε πυροβολικὸν, ὅπως οὖν λόγου ἄξιον.» Πρὸς ταῦτα ἀπαντῶ ὅτι ἀρκούντως ἀπέδειξα τὴν περὶ ἥθικῶν καὶ διοικητικῶν τοῦ τακτικοῦ ἐκεῖνου ἐλλείψεων ἀσύγγνωστον ἐκ προκαταλήψεως πλάνην τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας, συμφωνῶ δὲ μόνον μετ' αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν ἀριθμητικὴν δυνάμιν του, ἥτις ἀληθῶς καθίστα αὐτὸ ἀνεπαρκὲς πρὸς ἀντίταξιν κατὰ τοῦ Αἰγυπτίου ἐχθροῦ σπουδαίαν, ὡς πολὺ ὑπερέχοντος κατὰ τὸν ἀριθμὸν. Ἀλλὰ διότι ἔνεκα τούτου ἦτο ἀνίσχυρον κατὰ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ, δὲν εἶχε τοῦλάχιστον τὴν ἀξίαν οὔτε ὡς σῶμα στρατιωτικὸν χρήσιμον, ὡς τὰ ἄτακτα σώματα; κατὰ τὸν καθηγητὴν φαίνεται ὅχι· διότι ἀγνοεῖ ὅτι ἐφρούρησε πόλεις ἀπειλούμενας ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ὡς τὴν Ἰῶραν καὶ Σπέρτσας· ὅτι πολλάκις ἐζητήθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως πρὸς ὑπεράσπισίν της κατὰ ἀτάκτων. Ὅλα ταῦτα δὲν δικαιολογοῦν τὴν χρησιμότητά του ἀπέναντι τῶν τότε ἀποτυχῶν του, τοῦ ἀνωφελῶς χυθέντος αἵματός του, τῶν προσκομμάτων ὧν ἐγένετο πρόξενον εἰς τὸν ἀγῶνα· τοῦ δὲ καὶ πῶς, ὁ κύριος καθηγητὴς σιωπᾷ.

Τὸ τακτικὸν θὰ ἠδύνατο καὶ οἷον ἦτο ν' ἀνταχθῇ κατὰ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ καὶ βλάβη αὐτὸν σπουδαίως, ἐὰν ἐπέβησαν οἱ ἄτακτοι νὰ τὸ ὑποστηρίξωσιν· ἀλλ' οὗτοι ὑπὸ τοσούτου τρόμου εἶχον καταληφθῇ, ἔνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀποτυχῶν των, ὥστε ἤρκει νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ εἰς ὑποχώρησιν ὁ ἥχος μόνος τῶν τυμπάνων. Ὁ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας καὶ δι' ἐγγράφων ἐπισήμων πειρώμενος νὰ ἐπι-

κυρώση τὴν περὶ ἀρχαιοσύνης τοῦ τακτικοῦ γνώ-
μην του, ἐπιλέγει «Ὁρθῶς ποιῶν ἄρα ὁ Μαυρο-
κορδάτος ἔγραψεν ἀκαταπαύστως πρὸς τὴν ἐν
Λονδίῳ ἐπιτροπὴν, νὰ στείλῃ τακτικὸν ἐξ Εὐ-
ρώπης.» (Τῆς ἱστορίας μου τόμος Β', σελ. 917).
Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἐπλανήθη καὶ μάλιστα πρὸς
κέντρα ἐλάττωσε. Δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν τὴν ἱστο-
ρίαν τοῦ καθηγητοῦ, ἀλλ' ἔχω τὰς ἐξῆς πρὸς
τὴν ἐν Λονδίῳ ἐπιτροπὴν ἐπιστολὰς τὰς μόνας
πραγματευομένας περὶ ἀποστολῆς τακτικοῦ
στρατοῦ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς, Περίοδος Γ' ἀριθ.
7376, τὴν 9 Μαΐου 1825. . . «Τὰ πράγματα
ἐπληροφόρησαν τὴν Διοίκησιν καὶ ὅλον τὸ ἔθνος,
ὅτι χωρὶς τακτικὸν δὲν ἡμποροῦμεν πλέον νὰ
υπάρξωμεν. Εἰς αὐτὸ συνετέλεσε πολὺ καὶ ἡ
ἀπόβασις τοῦ Αἰγυπτίου ἐχθροῦ, μέχρι τοῦδε
μόλις κατωρθώθη νὰ συστηθῇ ἐν σῶμα ἀπὸ
600. Ἐσχάτως ὅμως ἤρχισε ν' αὐξάνῃ καὶ
ἐλπίζομεν ἐντὸς ὀλίγου ν' αὐξηθῇ ἀρκετά.
Μόλον τοῦτο τὰ πράγματα ἀπέδειξαν, ὅτι χω-
ρὶς νὰ ἔλθῃ ἐξωθεν μία τακτικὴ δύναμις. . .
καὶ νὰ δώσῃ συγχρόνως καὶ τὴν δύναμιν εἰς τὴν
Διοίκησιν τοῦ νὰ ἐπιχειρηθῇ μὲ δραστηριότητα
τὴν διοργάνωσιν ἀρκετῶν τακτικῶν στρατευ-
μάτων, εἶναι δυσκατάρθρωτον ν' ἀρχίσῃ καὶ νὰ
τελειώσῃ ἡ σύστασις αὐτῶν ἀπὸ Ἑλλήνων.
Ἀπὸ τὸ ἴδιον ἀντίγραφον τοῦ προβουλευμένου
παρατηρεῖτε, ὅτι ἀπεφασίσθη νὰ συστηθῇ ἄλλο
ἐν σῶμα τακτικὸν ἀπὸ Ἑλλήνων, συγκείμενον
ἀπὸ ἐξ ἑκατὸν καὶ δι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ
προμηθευθῶν ἀπὸ Λονδίνου. . . τὰ ἀναγκαῖα
διὰ τὸν ἱματισμὸν καὶ ὀπλισμὸν αὐτῶν. . .
. . . νὰ προμηθευθῶν μίαν ὥραν προτῆτερα καὶ
νὰ σταλῶσιν ἐνταῦθα, διὰ νὰ μὴ ἐμποδίσῃ τὸ
σπουδαῖον τοῦτο ἔργον ἡ ἑλλειψὶς τοιούτων μέ-
σων. Εἶναι φανερόν, ὅτι πρὸ τῆς ἐκβάσεως αὐ-
τοῦ θὰ ἀπαντηθῶν πολλὰι δυσκολίαι· ἀλλ' αὐ-
ταὶ θὰ εὐκολυνθῶν, ἂν προφθάσῃν ὅσον τάχι-
στα αἱ τέσσαρες χιλιάδες ξένοι τακτικοί, καὶ
πρὸ πάντων, διότι ὅλον τὸ ἔθνος ἠσθάνθη τὴν
ἀνάγκην τοῦ τακτικοῦ. Πρὸς τούτοις προσπα-
θήσατε νὰ στείλῃτε ἐνταῦθα Εὐρωπαίους εἰδή-
μονας τῆς τακτικῆς, διὰ νὰ χρησιμεύσῃν καὶ
ὡς διδάσκαλοι καὶ ὡς ἀξιωματικοὶ τοῦ ἑλληνι-
κοῦ τακτικοῦ σώματος. . . , ἐπειδὴ εἶναι ἀ-
νάγκη νὰ προφθάσῃ τὸ ξένον τακτικόν, καθὼς
καὶ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ συστηθησομένου ἑλληνι-
κοῦ τακτικοῦ. . . Εἶναι ὅμως δίκαιον νὰ δυο-
λογησώμεν, ὅτι τὸ τακτικὸν στρατεύμα μ' ὅ-
λας τὰς ἐλλείψεις ἔχει πολλὰς ἀρετὰς πάν-
τοτε· καὶ τὸ ἄτακτον ὅχι μόνον διὰ τὴν ἀ-
πείθειάν του ἡμπορεῖ νὰ βλάψῃ σχεδὸν πάν-
τοτε, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς οἰκονο-
μίας εἶναι μεγάλη φθορὰ εἰς τὸ ἔθνος.» Περίο-
δος Γ' ἀριθ. 11060 τὴν 20 Αὐγούστου 1825
«Ἐπιταχύνετε ὅπως δυναθῇτε τὴν ἀποστο-
λὴν τακτικοῦ, διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς φῶς

καὶ παράδειγμα εἰς τοὺς ὁμογενεῖς.» Περίο-
δος Γ' ἀριθ. 966, τὴν 3 Ὀκτωβρίου 1826.
«Τὸ ἐδῶ συστηνόμενον τακτικὸν προοδεύει,
καὶ ἡ ὑπόληψις του αὐξάνει καθ' ἐκάστην,
καὶ οἱ Ἕλληνες γνωρίζουν τὴν ὁποίαν ἔ-
χουν ἀνάγκην τῆς αὐξήσεώς του.» Ὁ δὲ Μαυρο-
κορδάτος ἡμῖς ἐπισήμως ἔγραψε πρὸς τὸν Λουριώ-
την, τὴν 12 Ἰουνίου 1825. «Τώρα ἤρχισαν
νὰ γνωρίζουν οἱ Ἕλληνες μας τὴν ἀνάγκην τοῦ
τακτικοῦ, ἀλλὰ τὸ τακτικὸν δὲν γίνεται μὲ
θαύματα. Ὑστερον εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἅμα παύ-
σαντος τοῦ κινδύνου, πάλιν ἔχομεν, ἴσως καὶ
χειρότερα, καὶ πρέπει νὰ προλάβωμεν.» Ἐκ
τῆς πρώτης τῶν ἐπισήμων ἐπιστολῶν ἐξάγεται
ἀναμφιλέκτως ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἐζητεῖ παρὰ
τῆς ἐν Λονδίῳ Ἐπιτροπῆς τὴν ἀποστολὴν ξέ-
νου στρατοῦ· πρῶτον, διότι ἄνευ τακτικοῦ στρα-
τοῦ οὔτε ἡ Κυβέρνησις, οὔτε τὸ ἔθνος ἐδύναντο
νὰ υπάρξωσι· δεύτερον, ὅτι ἡ πεποιθήσις αὕτη
ὑπῆρχε καὶ πρότερον, ἀλλ' ἐνισχύθη ἐκ τῆς ἀ-
ποβάσεως τοῦ Αἰγυπτίου ἐχθροῦ, τουτέστιν ὅτι
τὸ ἄτακτον οὔτε κατὰ τῶν ἀτάκτων πλέον πο-
λεμίων ἐδύναντο ν' ἀντιταχθῇ· τρίτον, ὅτι ἐζη-
τεῖτο ὁ ξένος στρατὸς, ἵνα δυναθῇ ἡ Κυβέρνησις,
ἐνισχυμένη δι' αὐτοῦ, νὰ ἐπιχειρηθῇ μετὰ
δραστηριότητος τὴν διοργάνωσιν ἀρκοῦντος ἐλ-
ληνικοῦ τακτικοῦ στρατοῦ· τέταρτον, ὅτι μό-
νον ἐν σῶμα μετὰ πολλῆς δυσχερείας κατωρ-
θώθη νὰ σχηματισθῇ συγκείμενον ἐξ 600 ἀν-
δρῶν, ἀλλ' ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θ' αὐξηθῇ· καὶ
ὅτι ἀπεφασίσθη ἡ σύστασις καὶ ἑτέρου σώματος
τακτικοῦ ἐξ Ἑλλήνων μέχρι τοῦ ποσοῦ τῶν ἐξ
χιλιάδων πέμπτον, ὅτι τὸ ἄτακτον διὰ τὴν ἀ-
πείθειάν του ἐδύναντο νὰ βλάψῃ σχεδὸν πάντο-
τε, καὶ ὅτι οἰκονομικῶς εἶναι μεγάλη φθορὰ εἰς
τὸ ἔθνος. Διὰ τῆς ἐπιστολῆς τῆς μετὰ τὴν πρῶ-
την πεμφθείσης, τὴν 20 Αὐγούστου 1825, ἡ-
τοι μετὰ μῆνας τέσσαρας, ζητεῖται ἡ μετὰ σπου-
δῆς ἀποστολὴ ὡς πυρὴν τοῦ συστηθησομένου ἐξ
ὁμογενῶν στρατοῦ. Ἐκ τῆς χρονολογικῆς δὲ ἀμ-
φοτέρων τῶν ἐπιστολῶν τούτων καταφανὲς γί-
νεται, ὅτι δὲν ἐζητεῖτο στρατὸς ξένος, διότι ὁ
ἐλληνικὸς τακτικὸς ἦτο ἄχρηστος καὶ ἕνεκα
τῶν ἐλαττωμάτων αὐτοῦ, ἅτινα παρέλειψε δῆ-
θεν ὁ καθηγητὴς ν' ἀναφέρῃ καὶ ἕνεκα τῆς ἀ-
ριθμητικῆς δυνάμεώς του, διότι μόλις ὑπῆρχον
τότε 600 ἄνδρες, τὸ δὲ τακτικὸν σῶμα τῶν
ἐξ χιλιάδων ἐμελλε νὰ συστηθῇ· τοῦτο δὲ ἦτο
τὸ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Φαβιέρου διοργανω-
θὲν, αὐξηθὲν εἰς 3 χιλιάδας καὶ ἐπέκεινα μετ'
ἀναλόγου ἱππικοῦ καὶ πυροβολικοῦ, καὶ περιέ-
χον ἐν ταῖς τάξεσι τῶν ἀξιωματικῶν φιλέλλη-
νας, ὡς διοικητὰς λόγων, ἰλῶν καὶ ταγματῶν
τὸ κατὰ τὸν καθηγητὴν ἄχρηστος. Ἡ δὲ τε-
τάρτη ἡμῖς ἐπισήμως ἐπιστολὴ τοῦ Μαυροκορδά-
του, ἔχουσα χρονολογίαν τὴν 12 Ἰουνίου 1825,
οὕσα καὶ αὕτη προγενεστέρα τῆς συστάσεως τοῦ

ὑπὸ τὸν Φαβιέρου σώματος, δὲν ἐδύναντο νὰ ἔχῃ
τι ἀποδεικνύον αὐτὸ ὡς ἄχρηστον. Μόνη ἐκ τῶν
τρίων ἐπισήμων ἐπιστολῶν, ἡ τῆς 3 Σεβρίου
1826, εἶναι μεταγενεστέρα, ἀλλ' αὕτη ἐπαινεῖ
τὸ τακτικόν, διὰ τῶν φράσεων, «Τὸ ἐδῶ συ-
στηνόμενον τακτικὸν προοδεύει, καὶ ἡ ὑπόλη-
ψις του αὐξάνει καθ' ἐκάστην, καὶ οἱ Ἕλληνες
γνωρίζουν τὴν ὁποίαν ἔχουν ἀνάγκην τῆς αὐξή-
σεώς του.»

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν ἐπιστολῶν
συνάγεται σαφέστατα ὅτι τὸ Ἐκτελεστικὸν ἄ-
δυνατοῦν ν' ἀποκτήσῃ τακτικὸν πρὸς ὑπεράспи-
σιν τῆς χώρας, ὅχι μόνον κατὰ τῶν Αἰγυπτίων,
ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ ἀτάκτου Τουρκικοῦ στρα-
τοῦ, διότι ἐθεώρει ἤδη τὸ ἄτακτον ἀνίκανον καὶ
κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ ἀτάκτου, ἐπεζητεῖ τὴν
ἀποστολὴν τακτικοῦ ἐξ Εὐρώπης, ἵνα δυναθῇ ν'
ἀντικρούσῃ τὰς ἀντενεργείας κατὰ τῆς συστά-
σεως τακτικῆς δυνάμεως, ἀναγκαίης οὐχὶ μό-
νον κατὰ τοῦ πολεμίου, ἀλλὰ καὶ πρὸς περι-
στολὴν τοῦ ἀτάκτου, καθ' οὗ τὴν ἄκραν ἀγανά-
κτησιν τῆς ἐκφράζει ἡ Κυβέρνησις ἐκείνη ἐν τῇ
πρὸς τὴν ἐν Λονδίῳ ἐπιτροπὴν ἐπιστολῇ, τῆς
11 Ἰουνίου 1825, διὰ τρόπου προξενούντος φρί-
κην εἰς τὸν ἀναγνώστην· διότι ἀποκαλεῖ τὸ ἄ-
τακτον λυμεῶνα τῆς πατρίδος! διότι, λέγει·
«Αὐτοῦ τοῦ στρατιωτικοῦ ἡ κακοήθεια, ἐξήν-
τησε τὸ μεγαλείτερον μέρος τοῦ δανείου, χω-
ρὶς νὰ ὠφεληθῇ παντελῶς ἡ πατρίς.» Κατωτέρω
δέ· «Τὸ Νεόκαστρον ἐχάθη μόνον καὶ μόνον ἀπὸ
τὴν κακοήθειαν τῶν στρατιωτῶν. . . ἀπὸ αὐτὰ
τὰ αἷτια καὶ τώρα ἐκυριεύθη ἡ Καλαμάτα ἀπὸ
3 χιλ. ἐχθρῶν, ἐν ᾧ ἦσαν μέσα ἄλλοι τόσοι ἐ-
δικοὶ μας, καὶ τὴν ἄφησαν καὶ ἔφυγαν χωρὶς
νὰ ρίψουν τουφέκι. Διὰ τὰ αὐτὰ αἷτια κατε-
πάτησεν ὁ ἐχθρὸς ἀτιμωρητὴ τὴν Μεσσηνίαν ὅ-
λην, καὶ μέρος τῆς Ἀρκαδίας, καὶ ἐρημώθη καὶ
ἐλεηλατήθη ἡ Τριπολιτσα ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς ἰδί-
ους. . . Αὐτὰ τὰ κακὰ δὲν βλέπομεν πῶς ἡμ-
ποροῦν νὰ διορθωθῶν· στοχαζόμεθα ἱατρικὸν ἄρ-
μόδιον τὸ τακτικόν.» (Ἀπολογία Ὁρλάνδου καὶ
Λουριώτου, τόμ. Α' σελ. 380—391 καὶ τόμ.
Β' σελ. 4). Ὡς καὶ τὰ ἄλλα ἐπίσημα ἔγγραφα
οὕτω καὶ ἡ τελευταία αὕτη ἐπιστολὴ φέρει τὰς
ὑπογραφὰς τῶν μελῶν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ἐν
αἷς καὶ τοῦ Ἰωάννου Κωλέτου, τοῦ ἐκ τῶν ἐπι-
φανεστάτων πολιτευτῶν τῆς ἐπαναστάσεως θια-
σώτου τοῦ ἀτάκτου στοιχείου· διότι ἐπὶ τέλους
ἡ φιλοπατρία εἶχε κατισχύσει κατὰ τῶν συμ-
παθειῶν, καὶ τῶν πολιτικῶν συμφερόντων αὐ-
τοῦ. Ὁλίγους μεγίστη καταλαμβάνει πάντα «Ἐλ-
ληνα ἀναλογιζόμενον ὁποῖα θὰ ἦσαν ἔκτοτε τὰ
ἔθρια τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, ἐὰν οἱ ἄνδρες οἱ ἐ-
καῖνοι μαχηταί, οἱ τοῦ ἀγῶνος τῆς ἀνεξαρτη-
σίας ἀρξάμενοι, ἡσπάζοντο ἐπὶ τέλους τὴν τα-
κτικὴν! Διότι ἐκέκταντο στρατιωτικὰ πλεονε-
κτῆματα, οἷα ὀλίγοι τῶν Τούρκων εἶχον, οὐδεὶς

δὲ τῶν Αἰγυπτίων. Τότε εὐλόγως θὰ ἀπεκά-
λουν τούτους Στραθαπαδάδας, οὐχὶ δὲ διωκό-
μενοι ὑπ' αὐτῶν. Ἀλλ' αὐτοῦ ἡ ἑλλειψὶς πει-
θαρχίας καὶ τέχνης κατέστησε τοὺς ἀνδρείους
ἐκείνους εἰς μὲν τοὺς Ἀράβας ἀντικείμενον
χλεύης, εἰς δὲ τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν τόπον
ἀντικείμενον τρόμου.

Ὁ κύριος Παπαρρηγόπουλος, ὡς συγγραφεὺς
μάλιστα τῆς ἱστορίας τῆς Ἐπαναστάσεως, δὲν
ᾤκνησε ν' ἀναγνώσῃ μετ' ἐπιστάσεως τὴν ἐπι-
στολὴν τῆς 11 Ἰουνίου 1825· καὶ ὁμῶς ἔγρα-
ψεν, «Ὅτι ἐπειδὴ ἡ σύμπραξις τῶν δύο στοι-
χείων συνεπήγετο ἄπειρα ἀτοπήματα, καὶ ἐ-
πειδὴ ἔδει νὰ ἐνδῶσῃ τὸ ἕτερον, φυσικώτατον
ἦτο νὰ προτιμηθῇ ἐκεῖνο, δι' οὗ ἐπὶ τέλους κα-
τωρθώθησαν οἱ μεγαλῆτεροι τοῦ ἀγῶνος ἄθλοι.»
Ὁρθῶς ἄρα εἶπον ἐν τῇ προηγουμένῃ διατριβῇ
μου ὅτι ταῦτα πάντα εἰσὶ πλάσματα φαντα-
σίας δυσμενοῦς κατὰ τοῦ τακτικοῦ τῆς Ἐπα-
ναστάσεως ὑπερβαλλόντως δὲ ἐνθουσιώδους ὑ-
πὲρ τοῦ τότε ἀτάκτου. Ἀλλ' ἡ ἱστορία δὲν γί-
νεται οὕτω διδάσκαλος εἰς τοὺς μεταγενεστε-
ρους ὠφέλιμος, τὸναντίον βλάπτει τὰ μέγι-
στα, ὡς ἐπανειλημένως ἐβλάψαν αἱ τῶν ἄθλων
τοῦ ἀτάκτου στρατοῦ ἀνακριθεῖς παραδόσεις
ἐκ κακῆς ἐννοουμένης ἐθνικῆς φιλοτιμίας ἢ κο-
λακείας ὑπαγορευθείσας. Διότι διατηρεῖται ἔτι
παρὰ τοῖς πολλοῖς ἡ ἀπάτη, ὅτι καὶ ἄνευ πει-
θαρχίας καὶ τέχνης ὁ Ἕλλην εἶναι ἱκανὸς νὰ
ἐπιχειρήσῃ μετ' ἐπιτυχίας πολεμικὰ ἔργα. Ἐμ-
μένουνσι δὲ ἐν τῇ ιδέᾳ ταύτῃ καὶ μετὰ τὰς τό-
σας ἀποτυχίας. Εἰς μάτην ὁ καθηγητὴς λέ-
γει· «Ἐλάβομεν καὶ ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ εἰπω-
μεν πολλάκις ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει σύγκρισις
μεταξὺ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ἀτά-
κτου, καὶ ἡθέλωμεν βεβαίως ἐλεεινολογήσει τὸ
ἔθνος ἐὰν ἐνέμενεν εἰς τὴν γνώμην ὅτι δύναται
νὰ πράξῃ τι γενναῖον διὰ τοῦ ἀτάκτου.» Τὰ
πράγματα εἶναι ἰσχυρότερα ὧν λόγων· ὡς κα-
θηγητὴς διδάσκει τοὺς Ἕλληνας νὰ μὴ ἐμμέ-
νωσιν εἰς τὰς ὑπὲρ τοῦ ἀτάκτου στοιχείου προ-
λήψεις των, ἐν ᾧ λαμβάνει τὸ σπουδαιότερον
μέρος ὑπὲρ τῶν ἀτάκτων ἐπιχειρήσεων, τουτέ-
στι, τὴν προμήθειαν ὀπλῶν καὶ πολεμοφοδίων
μετὰ πολλοῦ ζήλου. Ὁ βίος τοῦ ἀτάκτου στρα-
τοῦ ἔδει νὰ διαيرهθῇ εἰς περιόδους δύο, εἰς πρῶ-
την, τὴν ἀξίαν πολλῶν ἐπαίνων, ὅτε ὁ ὑπὲρ τῆς
θρησκείας καὶ τῆς ἐλευθερίας ζήλος ἀκμαῖος
ἔτι ὧν ἀνεπλήρου τὴν ἑλλειψὶν πειθαρχίας καὶ
τάξεως, εἶχε δὲ ὡσαύτως ἀντίπαλον τὴν ἀτα-
ξίαν καὶ τὴν στρατιωτικὴν ἀμάθειαν· καὶ εἰς
δευτέραν περίοδον, ὅτε αἱ πολιτικαὶ διαίρεσεις,
αἱ ἀντιζηλῆται καὶ τὸ δάνειον ἐδηλητηρίασαν
τὸν στρατὸν τὸν ἄτακτον, τὸν κατέστησαν δὲ
ἐπὶ τέλους ἐντελῶς ἄχρηστον ἢ πειθαρχία καὶ
ἡ στρατιωτικὴ τέχνη τοῦ Στραβάραπος. Τὸ
τακτικὸν σῶμα εὐάριθμον ὄν, ὡς μὴ δυναθῇ ν'

ἀναπτύχθῃ ἔνεκα τῶν ἀντενεργειῶν τοῦ ἀτάκτου στρατοῦ, πολυαριθμοτέρου ὄντος καὶ ἐπιβάλλοντος διὰ τοῦτο τὴν θέλησίν του εἰς τὴν ἀνίσχυρον Κυβέρνησιν, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιταχθῇ κατὰ πολεμίου πολὺ ἰσχυροτέρου, ἀπέδειξεν ὅμως εἰς πολλὰς περιστάσεις τί ἔδύνατο νὰ πράξῃ ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος.

Διὰ πολλῶν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς διατριβῶν προσεπάθησα νὰ ἐξαγάγω ἐκ τῆς πλάνης τοὺς φρονούντας ἔτι, ἔνεκα τῶν ἀνακριβῶν παραδόσεων, ὅτι οἱ Ἕλληνες ὡς ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως οὕτω καὶ σήμερον δύνανται νὰ ἐπιτύχωσι καὶ ἄνευ πειθαρχίας καὶ τάξεως μαχόμε-

νοι· τὸ καθήκον τοῦτο ἐκπληρῶν καὶ σήμερον, καὶ προσέτι τὸ τῆς ὑπερασπίσεως τῆς μνήμης τῶν Φιλελλήνων καὶ Ἑλλήνων τῶν συγκροτησάντων τὸ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας ἐξευτελισθὲν τοσοῦτον τακτικὸν τῆς Ἐπαναστάσεως, ἔγραψα ἀνασκευάζων τὴν ἀπάντησιν, οὐδεμίαν δὲ ἐτέραν ἔχων ἀφορμὴν παραπόνων. Τοῦναντίον γνωρίζω χάριτας τῷ κυρίῳ Κ. Παπαρρηγοπούλῳ διὰ τὴν περὶ ἐμοῦ ἀγαθὴν αὐτοῦ ιδέαν.

Δεχθῆτε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς Ὑμᾶς ἐξαιρέτου ὑπολήψεώς μου.

Ἐν Ἀθήναις, 10 Φεβρουαρίου 1879.

Γ. ΚΑΡΑΤΖΑΣ.

